

УДК 376-056.262.015.3:81'253

**Горлачов О. С.***к. психол. н.,**старший викладач**кафедри сурдопедагогіки**ІКПП НПУ ім. М. П. Драгоманова*

## **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СУРДОПЕРЕКЛАДУ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МІКРОСОЦІУМІ ОСІБ ІЗ ВАДАМИ СЛУХУ**

*У статті висвітлюються історичні передумови виникнення та психологічні особливості здійснення сурдоперекладу. Доведена необхідність сурдоперекладу для осіб з вадами слуху в сучасному суспільстві та психологічні особливості його реалізації. Розкрито на основі проведених досліджень основні види сурдоперекладу та виділені компетенції сурдоперекладача.*

**Ключові слова:** *дактильне мовлення, міміко-жестове мовлення, сурдопереклад.*

*В статье освещаются исторические предпосылки возникновения и психологические особенности осуществления сурдоперевода. Доказана необходимость сурдоперевода для лиц с нарушениями слуха в современном обществе и психологические особенности его реализации. Раскрыто на основе проведённых исследований основные виды сурдоперевода и выделенные компетенции сурдопереводчика.*

**Ключевые слова:** *дактильная речь, мимико-жестовая речь, сурдоперевод.*

*The article highlights historical preconditions the emergence and psychological features the implementation of sign language. Proves*

*the necessity of sign language translation for the persons with hearing impaired in modern society and psychological features its implementation. Discloses, on the basis carried out researches, main types of sign language translation and sign language interpreters allocated competence of and sign language interpreters.*

**Keywords:** *finger spelling, sing language, sign language translation.*

Останнім часом у всьому світі досить актуально стоїть проблема використання дактильного та міміко-жестового мовлення, і зокрема, сурдоперекладу, в усіх сферах життя осіб з вадами слуху, особливо в освіті. На сьогодні в лінгвістичній, сурдопедагогічній та сурдопсихологічній літературі в досить обмеженому вигляді містяться відомості з даного питання.

В сурдопедагогіці та сурдопсихології проблемою застосування дактильного й міміко-жестового мовлення в усіх сферах життєдіяльності осіб з вадами слуху в різних площинах займалася значна кількість науковців (Р. М. Боскіс, Л. С. Виготський, Й. Ф. Гейльман, О. Г. Геранкіна, Л. С. Дімскіс, О. І. Дьячков, Г. Л. Зайцева, С. О. Зиков, Б. Д. Корсунська, Р. Г. Краєвський, Е. М. Марциновська, М. Ф. Тітова, М. Д. Ярмаченко, S. J. Carmel, W. C. Stokoe та інші), надаючи цим формам мовлення залежно від мети різного значення.

Однією з форм застосування дактильного та міміко-жестового мовлення, паралельно із використанням і словесної мови, є здійснення сурдоперекладу [1].

Сурдопереклад, який відбувається на основі вербальної та невербальної форм комунікації, є невід'ємною складовою комунікації осіб з вадами слуху в оточуючому суспільстві чуючих, так як процес міжособистісної комунікації нечуючих у більшій мірі здійснюється на основі невербальних форм мовлення [1; 2], а при спілкуванні з оточуючими чуючими, хто не засвоїв ні дактильного, ні міміко-жестового мовлення виникає мовленнєвий бар'єр [2] – на подолання якого направлений сурдопереклад.

Сурдопереклад – це спосіб передачі інформації особам з вадами слуху за допомогою дактильного та міміко-жестового мовлення; процес перетворення мовленнєвого повідомлення з акустичної форми в невербальний, дактильно-міміко-жестовий код. Тобто є специфічним видом підтримки осіб з вадами слуху, який полягає у перекладі сурдоперекладачем інформації з вербальної на невербальну форму мовлення і навпаки.

Сурдопереклад складається з двох основних частин: міміко-жестового мовлення та дактилології – пальцевої (ручної) абетки, за допомогою якої під час невербальної комунікації можна передавати новоутворені, специфічні слова, назви, абревіатури, прізвища та імена тощо, які не мають відповідного жестового позначення слова.

Міміко-жестове мовлення – це система кінетичних знаків, що передають характерологічні особливості предметів, явищ оточуючої дійсності за допомогою визначених структурних елементів.

Дактилологія або дактильна абетка – це унормований, стандартний набір відповідно до певної вербальної мови рухових або статичних знаків за участю пальців та кисті руки (рук), який є незмінним для позначення певної літери відповідно даної мови.

Вперше сурдопереклад виник внаслідок потреби нечуючих осіб у здійсненні спільної комунікації з чуючими членами суспільства та отриманні звукової інформації.

Сурдопереклад, як один з напрямків допомоги інвалідам по слуху, вперше було застосовано в процесі спеціального навчання нечуючих дітей у перших спеціальних закладах освіти. Наприклад, в XVIII ст. у Паризькому інституті глухонімих (Франція) та в XIX ст. у Петербурзькому училищі глухонімих (Росія) [3].

З XIX ст. спеціалістів, які здійснювали прямий і обернений переклад засобами дактильного та міміко-жестового мовлення для осіб з вадами слуху, називали “читчиками жестів”, згодом їх почали називати “перекладачами-дактилологами” (сер. – кін. XX ст.), але цей термін значно звужують межі професії, тому, наразі, вважаються архаїчними та вузькопрофільними. Нині в суспільстві паралельно використовуються два терміни: “перекладач жестової мови” та “сурдоперекладач” (кін. XX – поч. XIX ст.).

Сурдоперекладач – особа, яка володіє дактильним та міміко-жестовим мовленням і здійснює переклад на дактильне та міміко-жестове мовлення інформаційного повідомлення з будь-якої національної мови або навпаки.

Внаслідок того, що в різних країнах застосовуються різні невербальні, жестові системи спілкування, сурдоперекладач, який здобув освіту в одній країні, далеко не завжди виявляється придатний до перекладу в іншій країні, навіть якщо в ній і поширена та ж державна мова.

Сурдопереклад в навчальному процесі осіб з вадами слуху у вищій в нашій країні документально вперше було застосовано в 1927 р., ко-

ли при Народному комісаріаті соціального забезпечення України була організована перша група нечуючих, які проходили навчання на Всеукраїнських політехнічних курсах інвалідів (пізніше Індустріально-економічний технікум для інвалідів).

Згодом навчання осіб з вадами слуху у вищій з використанням сурдоперекладу було здійснено також в 1929 р. на базі фотомайстерень у м. Слов'янську, а в 1933 р. сурдопереклад застосовувався в процесі навчання групи нечуючих на робочому факультеті УТОГ.

У 1934 р. в Московському вищому технічному училищі імені М. Е. Баумана (нині Державний освітній заклад вищої професійної освіти "Московський державний технічний університет ім. Н. Е. Баумана") було розпочато навчання із використанням сурдоперекладу групи нечуючих студентів. За його зразком організували і групи навчання нечуючих осіб у Ленінградському індустріальному інституті (нині Федеральний державний бюджетний освітній заклад вищої професійної освіти "Санкт-Петербурзький державний політехнічний університет").

З часом сурдопереклад, як вид підтримки студентів з вадами слуху і засіб передачі необхідної навчальної інформації, отримав розповсюдження у всіх закладах вищої освіти, де навчаються особи з вадами слуху і де існують спеціальні групи.

На сьогодні сурдопереклад використовується в усіх сферах діяльності осіб з вадами слуху, починаючи від їх професійної діяльності і закінчуючи дозвіллям: під час навчання осіб з вадами слуху у вищій, на телебаченні, на зборах, конференціях, нарадах, на різноманітних святкових заходах, при реалізації продуктивного міжособистісного спілкування, при інформуванні про події у державі та суспільстві тощо.

Відповідно до різноманітного критеріального наповнення виділяють декілька видів сурдоперекладу залежно від мовленнєвої складової, кількісної, специфічної перекладацької тощо.

Сурдопереклад технічно поділяється на прямий та обернений:

- прямий сурдопереклад – процес перекладу зі словесної мови на дактильне та міміко-жестове мовлення;
- обернений сурдопереклад – процес перекладу із дактильного та міміко-жестового мовлення на словесну мову.

Також розрізняють види сурдоперекладу за кількістю учасників (сурдопереклад конференцій, зустрічей, судових слухань, консультацій з лікарем, навчальних занять тощо): монологу; діалогу; групового обговорення.

Загальноприйнятими видами сурдоперекладу відповідно до способу реалізації є:

- синхронний сурдопереклад (сурдопереклад відбувається паралельно з мовцем);
- послідовний сурдопереклад (сурдопереклад відбувається в паузах між фразами мовця).

Характеризуючи класичні види сурдоперекладу необхідно зазначити, що за часовим критерієм і критерієм мови та мовлення синхронний сурдопереклад можна вважати калькуючим сурдоперекладом, а послідовний – розмовним сурдоперекладом, хоч іноді можливе застосування і калькуючого сурдоперекладу.

Калькуючий сурдопереклад характеризується побудовою жестового речення відповідно до норм і правил розмовного мовлення. Наприклад, речення: “Сердитий чоловік покарав дитину”, – буде перекладене відповідними жестами за тією ж системою.

Розмовний сурдопереклад відбувається на основі передачі інформації жестовими блоками і здійснюється за умови обізнаності сурдоперекладача невербальної системи спілкування засобами розмовного міміко-жестового мовлення осіб з вадами слуху. Таким чином, речення “Сердитий чоловік покарав дитину”, – буде перекладене, як: “Чоловік – злість – дитина – карати”.

Необхідно розуміти, що сурдопереклад – це діяльність не репродуктивна, а продукуюча, коли передається не власне авторський текст повідомлення, а авторський текст сурдоперекладача.

Точного перекладу словесного матеріалу на міміко-жестову форму мовлення здійснити неможливо, саме тому не може бути точного розуміння перекладеної інформації. 90 % інформації переданої за допомогою міміко-жестового мовлення мають узагальнюючий характер, так як слова не мають прямого жестового опису.

Якщо відійти від пояснення змісту повідомлення, що перекладається, ми наштовхуємося на неповне та неточне сприймання особами з вадами слуху, що призводить до неадекватного розуміння і неправильного засвоєння переданої інформації. Проблемою є те, що нечуючі особи сприймають зміст матеріалу, що підлягає сурдоперекладу лише через призму розуміння сурдоперекладача й окрім наданих знань та інформації допоміжними джерелами не користуються. Тому сурдоперекладач повинен враховувати такі умови сурдоперекладу, як: розуміння авторського тексту, передача змісту авторського тексту та надання форми властивій мові. Дані умови впливають із характе-

ристик сурдоперекладу, зокрема спрощеності словесного матеріалу та значного варіювання змісту.

Специфічність сурдоперекладу характеризується і відповідно сфер його застосування. Відповідно кожній сфері, у якій здійснюється сурдопереклад, він має свої особливості, які пов'язані з потребами самих осіб з вадами слуху. Так, зокрема, в процесі навчання сурдопереклад має бути спрямований на засвоєння нових знань та інформації дітьми з вадами слуху.

На основі проведених досліджень можна узагальнюючи зазначити такі основні види сурдоперекладу залежно від його мети та умов реалізації:

1. Навчальний сурдопереклад (вищі, школа). Наприклад, сурдопереклад вербального речення: “Бабуся розповіла дівчинці, що мама зварила смачну і корисну кашу”, – можна здійснити конкретно з використанням всіх структурних і додаткових елементів дактильного та міміко-жестового мовлення (промовляння, артикулювання, дактилювання закінчень, міміка обличчя тощо).

2. Інформативний сурдопереклад (телебачення, виступи, дозвілля). Наприклад, сурдопереклад вербального речення: “Українська короткометражна стрічка “Глухота” вирушає на берлінський кінофестиваль – один із найпрестижніших у світі” (04.03.2010 / програма “Вікна” на телеканалі СТБ), – здійснюється невербальними засобами, як: “Українське – проміжок – рамки – кіно – лапки – Г-л-у-х-о-т-а- – їхати – -н-а- -б-е-р-л-і-н-с-ь-к-и-й- – кіно – змагання – один – сам – значний – -у- – земна куля”.

3. Комбінований сурдопереклад, який у свою чергу поділяється на два підвиди:

- синхронний (регламентований час виступу, доповіді; відбувається наживо, з регламентованим часом виступу, доповіді);

- послідовно-синхронний (на розсуд перекладача щодо дозування інформації; відбувається наживо чи у відеозаписі, сурдоперекладач сам вирішує, коли іде наступний блок інформації).

4. Знаково-перекладний сурдопереклад, тобто дослівний сурдопереклад без зацікавленості перекладача в розумінні невідомого адресата. Наприклад, сурдопереклад вербального речення: “Найбільш рейтингові питання будуть поставлені президенту”, – здійснюється невербальними засобами, як: “Більше – цікавий – питання – бути – дати – президент”.

Згідно з визначеними видами необхідно враховувати, що метою сурдоперекладу є якнайточніше ознайомлення нечуючого адресата зі змістом інформаційного, навчального тощо словесного повідомлення.

Сурдоперекладач повинен точно передавати зміст повідомлення того, хто говорить, для усунення перекручень змісту, неточностей і власних домислів.

Відповідно даної мети в сурдопсихологічній науці необхідно виділяти наступні компетенції, тобто компетентності сурдоперекладача:

- досконале володіння словесним (усним, писемним) мовленням;
- досконале володіння дактильним мовленням;
- досконале володіння міміко-жестовим мовленням;
- володіння усталеною науковою термінологією та наявність базових знань фактичного матеріалу (фізика, хімія, історія тощо);
- наявність педагогічної підготовки (у випадках задіяності в спецшколі та (або) виші);
- наявність знань психологічних особливостей нечуючих;
- знання культури та менталітету осіб з вадами слуху.

Таким чином, сурдоперекладач повинен володіти всіма формами мовлення доступними розумінню нечуючих людей, усталеною науковою термінологією та базовими знаннями з певної галузі наук, інформація з якої підлягає сурдоперекладу, а також знати психологічні особливості осіб з вадами слуху, їх культуру і менталітет.

Окрім цього, щоб бути кваліфікованим сурдоперекладачем, необхідно вміти передбачати, як особи з вадами слуху сприйматимуть інформацію, передану за допомогою сурдоперекладу, і вміти її адаптувати залежно від рівня освіченості адресантів, мати великий словниковий запас, знати значення почутих слів і вміти підбирати необхідні жести, які якнайповніше донесуть до розуміння особам з вадами слуху зміст інформації, що передається. Тому, крім занять у стінах університету значної ваги набувають лабораторні заняття, практика та безпосереднє включення студентів-сурдопедагогів у середовище осіб з вадами слуху, бо найкраще засвоєння будь-якої форми мовлення відбувається при включенні особи у відповідне мовленнєве середовище.

Основне чим повинні оволодіти студенти-сурдопедагоги, так це знаннями дактильного та міміко-жестового мовлення і навичками сурдоперекладу, застосовувати, модифікувати та кодувати і декодувати їх у практичній діяльності. В практичній діяльності це відбувається на основі вивчення та закріплення знань, починаючи з простих слів, переданих за допомогою тієї чи іншої форми мовлення, і закінчуючи складними текстами різних видів, а також вдосконалення цих знань у практичній діяльності.

Таким чином, професія сурдоперекладача є досить складною та специфічною, а особливостями сурдоперекладу спеціалісти оволодівають

і вдосконалюють їх протягом всього життя, тому що в міміко-жестовому мовленні осіб з вадами слуху, як і в словесній мові, паралельно з розвитком людства весь час з появою нових слів з'являються і нові жестові позначення слова. Так, наприклад, такі нові слова, як “факс”, “комп'ютер”, “ноутбук”, “інтернет”, “карта пам'яті”, “веб-камера”, “веб-сайт” тощо, спричинили появу відповідних жестових позначень слова і в міміко-жестовому мовленні осіб з вадами слуху.

Отже, зазначаючи, що використання сурдоперекладу в усіх сферах життя і діяльності осіб з вадами слуху є досить необхідним і має важливу роль для включення їх у суспільство чуючих людей, необхідно пам'ятати про рівень розуміння особами з вадами слуху сурдоперекладу, що викликає значні особливості в сприйманні інформації, переданої особам з вадами слуху за допомогою сурдоперекладу.

### *Література:*

1. *Зайцева Г. Л.* Жестовая речь в системе обучения и воспитания взрослых глухих учащихся : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. доктора пед. наук : спец. 13.00.03 “коррекционная педагогика” / Зайцева Г. Л. – М., 1988. – 32 с.
2. *Краєвський Р. Г.* Мова жестів глухих / Р. Г. Краєвський. – К. : Рад. школа, 1964. – 220 с.
3. *Ярмаченко М. Д.* Історія сурдопедагогіки / М. Д. Ярмаченко. – К. : Вища школа, 1975. – 424 с.